

VITA

Jelen vita egy sorozat harmadik része. A szerkesztőség örömmel közölte Gáborjáni Szabó Botond kritikáját (2016/1), és Lakner Lajos erre érkezett válaszát (2016/2). Az itt közölt írás már továbbgondolta az eredeti témát és tágabb összefüggésekre mutat rá. Ezért szerkesztőségünk ebben a formában a vitát lezárja, a folytatásra igény esetén más keretek között (például páros interjú) ad lehetőséget.

GÁBORJÁNI SZABÓ BOTOND

Kiállítás az Árkádia-pör fogságában

Noha kérdéses, hogy önmagunk pörében lehetünk-e bírák, Lakner Lajos megdicséri saját kiállítását. Írásom első változatát – jelezve a publikáció mellőzésének szándékát – azzal a kéréssel juttattam el hozzá, hogy az általam idézett kiállítási feliratok közül legalább azokat korrigálja, amelyek tévedéseket hordoznak. Erre határozott ígéretet kaptam, amely vitapartnerem hónapokig késlekedő tájékoztatása szerint végül nagyon töredékesen teljesült. Így és ezért jelent meg a kritika, melyre adott válaszát félreértések színezik.

Nem a „rendelkezésünkre álló történeti adatok” *értelmezésével* volt gondom. Sokkal inkább a valótlán adatokkal, megalapozatlan állításokkal, illetve azzal a sajátos véletlennel, melynek következtében a kollégium kivétel nélkül minden feliraton negatív kontextusban szerepelt, mint ahogy Debrecenről is az a kép dominál, melyet külső szemlélők „rá akarnak erőltetni”.¹ Bármennyire kiváló muzeológus legyen is vitapartnerem, nem vesz tudomást megkerülhetetlen történészek és irodalomtörténészek munkásságáról,² a mezővárosi fejlődésről, a hazai polgárosodás jellegéről és buktatóiról, a város múltjának lényegéről, távlatairól, a sorsát meghatározó kényszerekről, azokról az ok-okozati összefüggésekről, melyek nyomán felderenghetne a sejtés, hogy a 18–19. századi civisek nem pusztá gonoszságból tapicskoltak a sárban. A polgárias vonások ugyanakkor – sőt a kalmárszellem nyomai – a város hanyatló és stagnáló periódusaiban is kimutathatóak. A tárgylagosság minden korszak vizsgálatakor megkívánná, hogy egy adott időszak

1 Robert Townson hiteles következtetésekre juthatott volna akár a westminsteri apátság kőcsipkéinek és a debreceni városháza siralmas épületének összehasonlításából is. Attól még valóban lehet hitelesnek tekinteni egy angol utazót, hogy a Nagyerdőtől néhány száz méter távolságból kissé elsietve jelentette ki, hogy Debrecennek nincsenek erdei, hiszen jó érzéssel ismerte fel azt (az akkoriban még Angliából nézve is meghökkentő és statisztikailag is igazolható) jelenséget, hogy a városban kiemelkedően sokan tudtak írni-olvasni.

2 A mezővárosi reformációról és a város elképesztő 16. századi gazdasági teljesítményéről Szakály Ferenc, a kereskedésről, tőzsérkedésről és a lakosság mozgékonyaságáról Szabó István és mások, a távolsági kereskedelmi kapcsolatok elvágásáról, a 18. századi állapotokról többek között a Debrecen monográfia, Révész Imre, Balogh István és mások alkottak nélkülözhetetlen műveket. Csetri Lajos számos tanulmányában (pl. az *Amathus* című kétkötetes posztumusz tanulmánykötetben) szintén találhatóak olyan Kazinczyval kapcsolatos eredmények, melyekről egy irodalomtörténésznek érdemes tudnia.

teljesítményét ne csupán a száz év alatt megtízszereződő fővároshoz, hanem az ország többi nagyvárosának teljesítményéhez is mérjük,³ nem beszélve az összes többi alföldi településről, melyekhez képest Debrecen kulturális vonatkozásban is „zászlóshajónak” számított. Ugyan hány vidéki település adott nyolc akadémikust a reformkorban?

Elismerem ugyanakkor, hogy érett taktikusra vall az a végtelen türelem, amellyel hosszasan elmagyaráz néhány vitán felül álló kiállítástechnikai evidenciát – majd megjegyzésemet az objektivitás lehetetlenségéről –, miközben *elhallgatja a feliratok túlzásait. Kritikám ugyanis kifejezetten az utóbbiakra vonatkozott* – egyebekre csak annyiban, amennyiben a kifogásolt feliratokban megmutatkozó szellemiség érvényesül valaminek a megvalósításában vagy valaminek a hiányában. Különös ugyanakkor, hogy kollégám a *legfontosabb kérdésekre, illetve a kérdések lényegére egyáltalán nem válaszol, ehelyett nagy múgonddal próbálja azt a látszatot ébreszteni, mintha esetünkben a könnyed és élményszerű kiállítások hívei viaskodnának a súlyos vitrinek híveivel.*⁴ Okfejtése mégsem tekinthető pusztán üresjáratnak, mert a vita olvasójának hasznára válik, ha érzékeli a tudatosságot, mennyire körültekintően igyekszik őt kiszolgálni, ébren tartani, adattengerektől kímélni egy-egy kiállítás rendezője. A potenciális látogató iránti tapintatról üzen a válaszcikk vitrinektől való irtózása is, mert szívmengető, ha egy vérbeli szakember is jobban kedveli a repdeső pillangókat, mint a gombostűvel átdöfött lepkék agóniáját egy üveg alatt. Mivel egy általam hangulatilag kedvező hatásúnak minősített,⁵ de véleményem szerint *önmagában* elégtelen technikai eszköz háttéréből hiányoltam a tartalmat, tárgyat, fotót, üzenetet, bármit – attól tartva, hogy ez a hazai kiállításokon újabban menetrendszerűen megjelenő szerkezet, a betűket sötétben ide-oda vetítő masina sok mindenre alkalmas, csak az Oláh Gábor iránti érdeklődés felkeltésére nem –, vártam volna a folytatást. Vitapartnerem ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy *„amit Gáborjáni Szabó Botond látna jónak... a kiállítás kudarcát jelentette volna, mert az ilyen vitrinek kiállítás ma már senkit sem érdekel”*. Ehhez képest meglepő, hogy a Déri Múzeum legújabb Bethlen-kiállításában – a Református Kollégium Bethlen

3 Vitapartnerem egyáltalán nem vesz tudomást arról, hogy falusias vonásai ellenére milyen előkelő helyen állt Debrecen (számszerűsíthető mutatók alapján) a magyarországi városok rangsorában – lásd pl. Gyimesi Sándor *Városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában* (Bp., 1975) című könyvét –, illetve arról sem, hogy ez a település Rácz István és Balogh István szerint a középnemesség átlagánál magasabb életszínvonalat biztosított polgárainak... Nem csupán az Alföld egészéhez, de a többi nagyvároshoz képest is érdemlegesebb a vállalkozói törekvések, sőt a kultúra és az iskoláztatás statisztikái is mutatnak jó teljesítményeket, vagy az ország második gőzmalmának, illetve második takarékpénztárának létrehozása, az ország legnagyobb szobrásza egyetlen köztéri műalkotásának megvalósítása 1871-ben, majd egy államilag nem támogatott színház fenntartása és II. hírlap egyidejű életben tartása.

4 Csokonai feltételezett freskóinak megjelenítését pl. annak ellenére (vállalható megoldásként!) dicsérem, hogy megemlítem, hogy minden idők legpontosabb Csokonai-monográfusa, Szilágyi Márton egyértelműen cáfolta azok létezését: *„Az első helyiségben látványosra és hangulatosra sikeredett Csokonai költői világának (ún. poétai tempel-jének) bemutatása... A rendelkezésre álló tér azonban készítheti nehéz döntésekre egy kiállítás rendezőjét, és ez a kockázat ezúttal minden jogos dacára is vállalhatónak tűnik.”*

5 Mint kritikámban írom: *„Igen jó, markáns hangulati előkészítése lehetne egy Oláh Gábor-vitrinnek az író életét megelevenítő »sötét kamra« is, a szöveget és betűket vetítő gépezettel... Az atmoszféra bármennyire is emlékeztető, aki nem ismeri az író, a szövegek felbomlásakor széthulló betűhalmazból aligha fog érvényes következtetésekre jutni [azaz Oláh Gáborról megtudni valamit].”*

portréja kivételével – minden egyes tárgy vitrinben nyugszik és bizonyára így lesz ez mindaddig, amíg a kiállítások nélkülözhetetlen elemei a tárgyak.

A csúsztatások sorozata a hasonló viták visszatérő eleme, de ezt az eszközt Lakner Lajos a kelleténél merészebben kezeli. Nem mindig könnyű eldönteni, hogy akarva vagy akaratlanul torzít (csúsztatással vagy esetleg szövegértési problémák következtében), mindenesetre több ízben az általam leírtak ellentétét idézi tőlem.⁶ Julow Viktor hasonlóképpen járt: Lakner Lajos olyan mondatot adott a szájába, melyet a szerző egész könyvében (és annak konklúziójában is) cáfol. Ez viszont valamivel több, mint csúsztatás: a hivatkozási etika kérdése. Válaszában ráadásul megrója a szerzőt, akivel – mindazokkal együtt, akik ismerik a kor neveléstörténetének levéltári forrásait – Bán Imre is egyetértett a vitatott kérdésben: „*a 18. századvég Magyarországnán aligha volt még egy olyan szellemi gócpont, amely annyit adhatott volna [...] egy fiatal lángelmének, mint Debrecen.*”⁷ Meggyőződésem szerint az a relativista szemléletmód, amely nem pusztán az objektivitás elvi lehetetlenségével számol, hanem az objektivásra törekvés kötelezettsége alól is mentesít, nem csupán a tudományos teljesítménynek árt, de a fentihez hasonló etikai bonyodalmakat is okozhat. Ennek értelmében ki-ki ízlése szerint szemelgethet Robert Townson mondataiból, szorítkozhat pusztán a neki tetsző részletekre, idézheti kedvtelve, hogy a kollégium könyvtárában csak teológiai könyvek vannak, akkor is, ha ezt a képtelenséget Budai Ézsaiás könyvtári katalógusa és fél tucat könyvtárhasználó író feljegyzései egyértelműen cáfolják.

Ha Lakner Lajos ragaszkodik álláspontjához, arra is magyarázatot kellene találnia, hogy mi készítette az ország legkiválóbb irodalmárainak sokaságát arra, hogy évszázadokon át – a kétségkívül olyan-amilyen – Debrecenben tanuljanak. Alkalmazott matematikai és egyéb gyakorlatias stúdiumok ismeretében jó okom van feltételezni, hogy az iskolai tudást és az élet által megkövetelt tudást akkoriban nem választotta el egymástól olyan mély szakadék, mint kollégám gondolja, ugyanis éppen azt a Pálóczi Horváth Ádámot említi az iskolai tudás hajótöröttjeként, aki Debrecen elhagyva vígan megélt földmérőként a Hatvani professzortól tanultakból. A „tanítva tanuló”, önállóan készülő publicus praeceptorokon kívül a 80 legjobb nagydiák is napi két órát adott privát tanítványának a 18. században. Értékes tapasztalatokat eredményeztek a távoli utazásokkal járó legációk és a szupplikációk, melyek során nemcsak az ige hirdetés vagy a terménygyűjtés volt a feladat, de a kapcsolatok ápolása, országismeret-szerzése, sőt a „falusi nép gyámolítása” is. A „világtól elzárt” debreceni diákok hosszú távollétei (az évente összesen 22 héten át tartó vakációkban) rendkívüli logisztikai teljesítményekkel társultak: pl. a termény és az adományok hazajuttatása a Csallóközből vagy Dél-Baranyából, mint ahogy a tűzoltó diákok tevékenységét sem latin memoriterek elsajátítására alapozták...

A taktikai küzdelem eszköze lehetett (két ízben is) olyan látszat ébresztése, mintha részvétlen volnék Csokonai szenvedéseit illetően. Egyik tanulmányom alfe-

6 Pl. Schwartzner Márton mondatát: „ennek utána Debrecen nem a magyar Árkádiában felkeressük már...” a nem kihagyásával idézi.

7 Bán Imre: Csokonai és Debrecen, Alföld, 1974/1. Csokonai maga is büszkélkedett préceptoraival: „*Ezzel dicsekedni országosan is szerencsémnek tartom...*”

jezetében *barátai által elhagyott szenvedő* címmel éppen Csokonai érzelmi meg-
rázkódtatásaival foglalkozom, kimutatva Jób könyvének intertextuális hatását egy
Csokonai-szövegből.⁸ Szilágyi Mártonnak köszönhetően egyébként régen lejárt le-
mez egyoldalúan a „számkivetett poéta” szempontjából láttatni a történeteket. Mert
bizonyos helyzetekben az a kérdés is felmerülhet, hogy ki a támadó és ki a meg-
semmisítendő fél. A költő ugyanis erősnek érezhette pozícióit, miután tanítványai-
val elénekeltette Ferenc-napkor (a Csokonai családdal jó viszonyt ápoló) Hunyadi
Ferenc házánaál a püspököt dicsőítő költeményét, és talán éppen ez az önbizalom
késztethette arra, hogy pontosan tíz nappal később ugyanezen kórus gúnydalával
provokálja az őt nem minden ok nélkül ellenőrző előljárót.⁹

Ami Csokonai Lakner Lajos által hiányolt „visszafogadását” illeti, a költő egyetlen
pillanatra sem távozott az „ifjú szívekből” és a kéziratok diákirodalomból, míg a
magyar költészet első vonalából éppen nem a Debreceni Kör szorította ki.¹⁰ Azt
magam is leírtam, hogy Jókai idealizált képet festett a diákirodalomról, de valójá-
ban a városról sem polgárosodása miatt, hanem a reformkor másik kulcskérdése,
a nemzeti önrendelkezés és öntudat elismert bázishelyeként lehetett jó véleménye.
Úgy vélem, hogy Lakner Lajos elhamarkodottan ítél a diákság politikamentessé-
géről is. (Arra a kérdésre, hogy hatottak-e a reformkor eszméi Debrecenben, a
hallgatók tömeges politikai szerepvállalása önmagában is támpontokat adhat. De
valójában nem csak a reformkor eszméi hatottak, és nem csak a diákságra. Mint
Könyves Tóth Mihály lelkész – akinek házánaál gyülekeztek Debrecen radikálisai
– *Emlékiratában* rögzíti, „[a] francia forradalom és francia irodalom tett exaltáltá
s entusiastává”¹¹.) A diákirodalom kutatói nem véletlenül közölték a „*Melly édes*

8 Gáborjáni Szabó Botond: *Egy rejtélyes Csokonai szöveg intertextualitása és a költő „kicsapatásának” háttere*.
Alföld, 2005/12. A barátai által is „elitelt” ószövetségi szerzőt az Úr csapások sorozatával látogatta meg, cél-
táblává tette, körülvették ifjászai, minden ok nélkül sokasította sebeit, egy pillanatra sem vette le róla szemét
(újabb fordítások szerint addig sem, „míg nyálatam lenyelem”), forgószélben rohanta meg, végül gennyes,
viszkető bőrt cseréppel vakarta, arca a sírástól kivörösödött, gúnyolták, gáncsolták. Tisztességéből kivetköz-
tette, elvette koronáját, reményességét letördelte, mint egy fát, tekintélyét megtépázta, lelke összeomlott, saját
elesett állapota is a tanúvá lett ellene, ereje elfogyott, már azt érezte, hogy napjai is fogynak, és vár rá a sír.
Barátai (bár vigasztalni is próbálták) szeretet és megértés helyett az éles viták során lényegében koruk fel-
fogását képviselték, amely szerint a szenvedés Isten büntetésének következménye, a perlekedőt önteltséggel
vádolták, vesztét jósolták, olyan személyhez hasonlították, akinek emlékezete elvész, és nem emlegetik majd
nevét az utcán. Összegzőképpen elmondható, hogy Csokonai helyzetének és lelki állapotának megértéséhez a
szükséges és elégséges „redundancia” a szűkszavú levél által befogadott (asszimilált) Jób könyvével együtt áll
rendelkezésünkre.

9 A praeceptorok inspektorának beosztása tulajdonképpen megfelel a mai gimnáziumigazgatóénak, azzal a kü-
lönbséggel, hogy a praeceptorok még diákok, azaz diák tanítók voltak. Szívesen tanulmányoznám, hogyan ke-
zelnének egy hasonló konfliktust a 21. században, ha bárhol a földkerekségen ugyanezt tenné egy osztályfőnök
az igazgatójával, annak véleményében, hogy főnöke előljárói jobban kedvelik őt, mint közvetlen felettesét. Az
utóbbi vélekedés egyébként levéltári források szerint sem volt alaptalan!

10 „Két tekintély [Kazinczy és Kölcsey] sokáig canonul szolgáltán [...] eleget hívék tenni kötelességemnek [...] és Csokonainak a magyar költészet történetében nem azt a díszes helyet mutattam ki melyet a [...] korának
legtöbbjei felett álló oly annyira érdemelt” – írta Toldy Ferenc 1844-ben.

11 Lásd *A szabadság szent ígé* című könyvemben (Debrecen, 1999) a forradalom és szabadságharc idején aktív
szerepet játszó diákok névsorát: 154–171; illetve Könyves Tóth Mihály: *Emlékirat a Tiszántúli Református Egy-
házkerület életéről* (Debrecen, 1996, 14), amely kötet a politikailag érintetlennek képzelt városban megvitott
francia filozófusok és utópista szocialisták névsorát is tartalmazza.

nevezet legyen a polgári szabadság” című verset a szabadság béklyóiról, „Páris zúgásiról” és „Ferenc gőgös trónusának összerogyásáról”.¹² Nem csoda, ha a nótáskönyvekhez vagy emlékkönyvekhez hasonlóan társasági mutogatásra szánt, gyakran másolt (félíg nyilvános) gyűjteményekből kimaradt ez a börtönre jogosító műfaj. Azonban diákversek nem csak ilyen gyűjteményekben léteztek. Győri János hivatkozik *Az elnyomott jobágyok Miatyánkja a földesurak ellen* című Miatyánk-parafrázisa és más hasonló radikális költeményekre is.¹³ Hogy mekkora rutinja volt a spionok által felügyelt 18. századi Debrecennek politikai véleménye kódolásában – függetlenül attól, hogy valójában mit gondolt szenátor, tanár és diák –, arról egy felségsértési per következményeivel foglalkozó tanulmányom „*lojalitás vagy ellenzékiesség?*” című alfejezetében írok.¹⁴ Evidencia, hogy Debrecen nemzedékeken keresztül identitásában fenyegetve élt. Julow Viktor és Tóth Béla, ha nem is Lakner Lajoshoz hasonlóan, mint utóbbi véli, szintén és valóban hivatkoztak egy 1791-es, Debrecennel szemben „ellenséges szándékú” röpiratra, a három szerző felfogásában mégis kolosszális különbség mutatkozik: az előbbiek az idézett szókapcsolatot ma sem tennék idézőjelbe.

Számomra különös, hogy Lakner Lajos nem tekinti magától értetődőnek egy 18. századi magyarországi iskola *tekintélyelvű* voltát, melyet Debrecennel kapcsolatban hoztam szóba. Pedig még az 1777-es *Ratio Educationis* is – a felvilágosult abszolutizmus kiemelkedő nevelésügyi teljesítménye, amely 1806-os megújításától 1848-ig volt érvényben – az egész országban szabályozta a vesszőzést, botozást, sőt az egyetemi börtönt is, noha a neveléstörténet a korábbi brutális gyakorlathoz viszonyítva elismeri a humánus tendenciák erősödését.¹⁵ Egy iskola a környező társadalom tükre és egyben műhelye is. A nem nemesek testi fenyítése annyira széles körben volt elfogadott ekkoriban, hogy ezt még a kollégám által felvilágosult etalonként és egyben ellenpéldaként említett Kazinczy családjában is gyakorolták. A börtönéből szabadult költőt egy 15 éves csinos cselédlánnyal lepte meg a gondoskodó familia, majd amikor feltételezték, hogy az érintettekben a kellenél komolyabb érzések ébrednek, betegre verték a gyermekleányt, akit Kazinczy Debrecenben volt kénytelen gyógyíttatni.¹⁶ Erről a feudális társadalomról képzel Lakner Lajos tekintélymentességet?¹⁷ Ebből a szempontból az sem érdektelen, hogy irodalmunk vezére később sajátosan interpretálta Fazekas Mihályt is, mert szerinte Döbrögi azért verette Lúdas Matyit, mert a suttyó legény nem „süvegelte meg” földesurát, ezért a népmesei igazságszolgáltatást erkölcsileg is elítélte: „a prosodia kegyetlen, a stíl paraszt, a moralitást láthatod” – írta Berzsényinek.¹⁸ Ezzel szemben a

12 Bán Imre–Julow Viktor: *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*. Bp., 1964, 218.

13 A parafrázis egyik részlete szerint: „Sokszor kihajtanak minket házainkból, / Erővel kiveszik éhes szájakainkból / A mi mindennapi kenyerünket...”

14 Gáborjáni Szabó Botond: *Polgári Mihály és Debrecen*. Fekete Csaba emlékkönyv. Debrecen, 2015, 108–117.

15 A felvilágosodás hatásai mutatkoznak például abban, hogy a korbácsolást, hajtépést és a fenyítés durvább formáit már elítélik a kor nevelési munkálatai. *Ratio Educationis*. Ford. Mészáros István. Bp., 1981, 195–196.

16 Lásd Kazinczy *Ferenc válogatott művei*. Bp., 1960 (Szauder József bevezetése LVI).

17 *Az elnyomott jobágyok Miatyánkja a földesurak ellen* című verszet két strofájában is szól hasonló jelenségekről: „Szegény házainkba igen gyakran szállnak, / Feleségeinkkel olyan bátran hálanak, / Miképpen mi is”.

18 Julow Viktor: *Fazekas Mihály*. Budapest, 1982, 317.

tekintélyelvű Debrecenre az volt a jellemző (lásd Balogh István műveit), hogy a leggazdagabb kereskedő is egy asztalnál étkezett cselédeivel, sőt a céhmester asztalánál – előírások szerint – az inas mondhatta az áldást... Lakner Lajos válaszában ismét félremagyarázza a következő résztémát. Én azért neveztem „tekintélytisztelőnek” a magyar tudományt, mert annak ellenére, hogy nem ismerek nyelvészt vagy irodalmárt, aki ne utasítaná el „a közösségi nyelvhasználatot befolyásoló diktátumokat, csakúgy mint egyes alkotók életművének utólagos kasztrálását”, a várossal folytatott vitában – egyéb bokros érdemeire tekintettel – azt a Kazinczyt szokás „győztesnek” deklarálni, aki e két kardinális kérdésben a tudomány által már meghaladott elveket képviselte. Szövegértési problémára utal ismét, hogy egyáltalán nem a kis létszámú pápai kollégiumot hasonlítottam kaszárnyához, hanem Debrecen, éppen arra célozva, hogy Pápán talán felébredhetett volna egy családiasabb nevelési légkör, mint ahogy Csokonai Csurgón is hasonlóval kísérletezett.

Lakner Lajos (*Az Árkádia-pör fogságában* című) árnyaltnak vélelmezett munkájában és válaszcikkében is megemlíti, hogy a professzori kar akadályozta meg a diákság reformkori egyesületeinek működését, holott a karon belüli feszültségeken és féltékenységen túl jól ismert a helytartótanács országos tilalma is, amely ellen az iskolafenntartó egyházkerület hivatalosan tiltakozott.¹⁹ Az a tény sem ismeretlen, hogy a több egymást követő helytartótanácsi rendelettel (még 1836-ban is) tiltott diákszerveződés 1839-től titkos egyesületként mégis tovább működött a kollégiumban, majd kulcsszereplői közül került ki a professzori kar következő nemzedéke. Ezzel szemben következetlenség, hogy amikor Lakner Lajos a debreceni rajzoktatásról beszél, a képzés ténye nem minősülhet a debreceniek érdemének, mert ezt a helytartótanács rendelte el. Amikor tehát központi rendelettel tiltanak egy jó ügyet, kizárólag a parancsot végrehajtó városé a felelősség – tekintet nélkül a titokban történő folytatásra –, amikor viszont magas színvonalon valósítanak meg egy jó kezdeményezést,²⁰ akkor kizárólag másé az érdem. Ez a neokazinczyánus világszemlélet próbálja ezredik alkalommal is egy közösség tudatába döngölni – Lakner Lajos szavaival –, hogy Debrecen „a legutolsó hely, ahol [vitapartnerem szerint Robert Townson] élne”. Pedig egyéb létező álláspontok mellett talán aziránt sem ártana szerény érdeklődést tanúsítani, hogy ugyanez az angol úr – a nyugatról keletre lejtő Európa derék utazója – nyomorúságos, hideg, sötét, kellemetlen és lakhatatlan épületként írta le az egri püspök barokk palotáját is...

Kollégám hosszú válaszában végig azon kesereg, hogy a város és kollégiuma nem tudott mit kezdeni Csokonaival, túl későn fogadta vissza, miközben nyilvánvaló, hogy a költő mindent átszövő helyi kultusza (amelynek intenzitása egyedül Kossuthéhoz mérhető) generációkon át uralta a város szellemi életét és gyakran készített szép teljesítményekre. A kétségkívül provinciális Csokonai Körrel kapcsolatban valóban én adtam a dilettáns jelzőt vitapartnerem szájába, önisméltó felirataival ugyanis olyan mértékben járatta le törekvéseiket, hogy ehhez képest

19 A tanári kar mindenestre felsőbb utasításokkal indokolta 1834-es tilalmát. Lásd Gáborjáni Szabó Botond: *A szabadság szent igéi*. 13–14. A TITREL forrásai mellett utal ezekre a helytartótanácsi tiltó rendeletekre Bodolay Géza *Irodalmi diáktársaságok* (Bp., 1963, 46) című műve is.

20 Lyka Károly szerint (a rajzoktatásnak köszönhetően) Debrecen az *egyetlen* alföldi település, amelynek grafikai hagyományai vannak...

a dilettáns jelző kifejezetten hízelgő. Ma is úgy vélem, hogy súlyos hiba volt a kör túlzott szerepeltetésével *egyidejűleg* mellőzni a kiváló Ady Társaságot, abból az egyetlen nyomós okból, hogy az utóbbi társaság nem szerepel Lakner Lajos *Az Árkádia-pör fogságában* című könyvében. Kritikámban ugyanakkor idéztem Móriczot, aki szerint „a [Csokonai] Kör szelleméhez úgy érzem, jogom van közelebb állni, mint bármelyikéhez az országban... Most is a debreceni alapon állok.”²¹ Lakner Lajos (válaszában is!) feltűnően igyekszik „döntetlenre alakítani” Móricz Zsigmond Debrecennel kapcsolatos pró és kontra megnyilatkozásait. Úgy vélem, ezek lényege az író Debrecen című jegyzetében koncentrálódik a legszebben – amelyben a város melletti fél tucat vallomás ellenében az a legsúlyosabb kritika, hogy Apponyi gróf légies alakjához képest a jó evő-ivó debreceniek vaskosak és kedélyesek; majd végül az alábbiakban summázható: „...*Debrecent szeretem és Budapestet nem szeretem. És kész.*”²² Nyilván ezért tért vissza a gimnázium után a debreceni teológiára – noha végül mindannyiunk öröme az írói pályát választotta –, ezért taníttatta a kollégiumban nevelt gyermekét, és halála évében is ezért jött ide nyugalmat keresni.

Vitapartnerem hazai viszonylatban mégiscsak elfogadható hangnemű válaszána egyetlen súlyos részlete van: tagadja annak lehetőségét, hogy a Déri Múzeum honlapjáról idézhettem néhány háttér-információt. Mivel szegénységi bizonyítványa volna egy kulturális intézménynek, ha két éven át nem változtatna a honlapján, különféle hackerek (vagy a múzeum rendszergazdája) nálam könnyebben ellenőrizhetik az általam idézett szöveg eredetét.²³

Összegezve: lehet ugyan Csokonaival kezdeni Debrecen irodalmi múltjának bemutatását, de következményei vannak, ha egy történetet előzményeitől elvágvá, távlataitól és összefüggéseitől szeparálva, mindent az Árkádia-pör nézőpontjából, a pör fogságában vergődve tálalunk. Úgy vélem, kollégám a legtöbb hibát az iskola-történeti tájékozódás mellőzésével vétette, de hasonlóképpen sajnálatos, ha a viták és a közös gondolkodás deklarált híve figyelmen kívül hagyta azokat az észrevételeket, melyek szerint egy város állandó irodalmi kiállításának más követelményei is volnának, mint egy múalkotásként felfogott időszakos tárlatnak.

²¹ *Móricz és Debrecen*. Szerk. Szabó Sándor Géza. Debrecen, 1980, 73.

²² „*Debrecenben vagyok néhány napja, ebben a szívgyógyító jó öreg városban, ahol én mindig minden bajomat elfelejtem... Nagyon szeretem Debrecent. Nincs itt senkim, semmim. És mégis az enyém az egész város. Kisdíák voltam itt; itt eszméltem az élet első csodáira és ezt sohasem felejttem el. Minden ház, minden bolt, minden név, minden por és minden kollégiumi vaskalap megrezenti a szívem; ez az egyetlen zavartalan hangulat, amelybe fájó életérzés soha nem kapcsolódott. Sehova nem tudok menni az országban, ahol ugyanilyet éreznék...*” Lásd Móricz Zsigmond: *Baleset. Elbeszélések*. Budapest, 1927, 95–97.

²³ A tanulástól levonva érdemes megőriznünk a kiállítási feliratokról készült felvételeket, mert abban a remélt esetben, ha az eddigieknél is több kifogásolható felirat módosulna, Lakner Lajos az új helyzetben rajtam kérhetné számon idézeteim pontatlanságát is.